

## PONTUS NÜFUSUNUN 13.-15. YÜZYILLARDAKİ ETNİK YAPISI VE PONTUS YER ADI HAKKINDA

### 2. BÖLÜM: ÇANLAR\*

Yazar: E. JORDANIYA

Çeviren: Mehmet MÜRSELOV

Bir halk adı olarak kullanılan *Çanlar* ilk kez erken dönem Bizans kaynaklarında geçmektedir. Bu terimle beraber Çanların yaşadığı bölge anlamına gelen Çanika yer adı da ortaya çıkmaktadır. Tüm Bizans kaynaklarında bu yer adı Τζανοί (=Canoi) şeklinde kaydedilmiştir.

Yunanca'daki τζ harf birleşmesi Gürcüce ve diğer dillerde ç ve c harfleri için kullanılmıştır. Bu durum Yunanca'nın Pontus Lehçesi'nde de görülmektedir.<sup>1</sup> Çanlar kaynakların çoğunda Sannlar şeklinde geçmektedir. Kaysariyeli (Filistinli) Prokopios şöyle yazmıştır: "... Sannlar şu an Çanlar olarak bilinmektedirler."<sup>2</sup>

Sablardan bahseden Strabon şöyle yazmıştır: "Trabzon ve Farnakia yakınlarında yaşayan Tibarenler, Khaldeler ve Sannlar geçmişte Makronlar adıyla bilinmekteydiler."<sup>3</sup> Bizanslı Stephan kendisinin Ethnika adlı eserinde şöyle yazmaktadır: "...Makronlar şu an Sannlar adıyla bilinmektedirler."

\* Erekle Jordaniya, "Etničeskiy sostav naseleniya i nekotore voprosi toponimiki Ponta v XIII-XV vv.", *Byzantino-Slavica*, LX (1999) I, s. 71-86. Rusçadan yaptığımız bu çeviriyi okuyarak gerekli düzeltmeleri yapan Yrd. Doç. Dr. Murat KEÇİŞ'e teşekkürü bir borç biliriz.

<sup>1</sup> S. G. Kaukhçişvili'nin İncil'in Koridet yayının Yunanca eklerine yaptığı açıklamalar için bkz. Georgika, *Bizans Yazarlarına Göre Gürcistan*, 7. cilt, Yunanca metinleri Gürcüce'ye çeviren ve yayınlayan S. G. Kaukhçişvili, Tiflis 1967, s. 15.

<sup>2</sup> Procopios Caesariensis, *Opera Omnia*, rec. J. Naury, Lipsiae 1905-1913, Vol. II, *De bello Gothico*, VIII. I, s. 489.

<sup>3</sup> Strabo, *Geographia, The Geography of Strabo*, I-VIII, ed. H. L. Jones, London 1917-1932, XII, III, 18; Strabon, *Geografiya v 17 knigah*, Perevod, statya i kommentarii G. A. Staratanovskogo pod obşey redaksii Prof. S. L. Utçenko, Leningrad 1964, s. 515. (Çevirenin notu: Rusça olan bu eserin Türkçe künyesi: Strabon, *Coğrafya*, Çeviren: G. A. Staratanovskiy, ed. Prof. S. L. Utçenko, Leningrad 1964, s. 515).

Strabon *Coğrafya* adlı eserinin 12. kitabında, Hekataios Milesios, *Asya* adlı eserinde ve Apollon ise eserinin 2. kitabında onlardan söz etmiştir.<sup>4</sup> Görüldüğü üzere bu kaynakların hepsinde Sannlar ve Makronlar aynı halk gibi anılmışlardır. Hakikaten Sannlar ve Çanlar aynı anlamda kullanılmıştır. Bu, yukarıda belirtilmiş ve Kaysariyeli (Filistinli) Prokopius tarafından doğrudan tespit edilmiştir.<sup>5</sup> 12. yüzyıl yazarı Solunlu Eustathios'a göre Makronlar, Pontus halkı olup, Bekirlerin yaşadığı bölgenin güneyinde yaşamıştır. Eustathios şu şekilde yazmıştır: “Şu an biz onları Sanlar olarak adlandırmaktayız. Fakat okuma yazması olmayan ve argo konuşanlar onları Çanlar veya Kelsene, ülkelerini ise Çanika diye adlandırmışlardır.” Eustathios daha sonra şöyle yazmıştır: “Makronlar, Termodont ve Parthenon yakınlarında yaşayan Süryanilerin komşusu olmuşlardır.”<sup>6</sup>

Bütün bunlardan da anlaşılacağı üzere Çanlar, Bizans kaynaklarında Sannlar olarak zikredilmektedir. Antik kaynaklar bu kavimi şartlı olarak San-Çan adlandırmamıza olanak sağlamaktadır.

Gördüğümüz gibi Sannlar, Antik kaynaklarda Makronlarla aynı halk olarak verilmiştir. Makronlar erken dönem Bizans kaynaklarında Çanlar adıyla anılmışlardır. Daha sonra Makronlar yerli ahalinin Çanlar olarak adlandırdığı Sannlar adıyla bilinmişlerdir.

Çanların yerleştiği bölgenin bilinmesi için büyük ihtimalle, Makronların yaşadığı bölgenin belirlenmesi gerekir. Herodotos, Ksenophon, Plinius ve Skilakos gibi yazarlar eserlerinde Makronlar'dan bahsetmişlerdir.<sup>7</sup>

Adı geçen yazarların bazılarına göre, Makronlar için Makrokefalos terimi kullanılmıştır.<sup>8</sup> Yunanca'da bu kelime uzun kafalı anlamına gelmekteydi.<sup>9</sup> Yunan kaynaklarının karşılaştırılması bu terimin Makronları ifade ettiğini ve büyük ihtimalle, Makronlar adının Yunanlarca böyle algılandığını göstermektedir. Flavii Arrianos, *Periplus* adlı eserinde Makronları Genokhlarla

<sup>4</sup> Stephan von Byzanz, *Ethnica*, ed. A. Meineke, Berlin 1849/Graz 1958, I. s. 429; Georgika. *Bizans Yazarlarına Göre Gürcistan*, C. III, Tiflis 1936, s. 281 (Gürcüce).

<sup>5</sup> Procopii, *De bello Gothico*, VIII, I, s. 489.

<sup>6</sup> Eustathios, *Geography Graeci Minores*, ed. C. Muller, Paris II, s. 389; G. S. Kaukhişvili, *Bizans Yazarlarına Göre Gürcistan*, C. I, Tiflis 1967, s. 157 (Gürcüce).

<sup>7</sup> Herodotos, II, 104; VII, 78; Ksenophon, *Anabasis*, IV, 8; V. 5.

<sup>8</sup> Ps. Seyl., *Peripl.*, 85. Makronlar ile Makrokefallerin aynı anlamda kullanılmıştır, bkz. *Anonym*, GGM, I, 37, s. 410.

<sup>9</sup> Trabzon'un doğusunda yaşayan uzun kafalı kabilenin bazen Makronlarla aynı kabile olduğu yazılmıştır. Hekataios onlarla ilgili şöyle yazmıştır: “Makronlar günümüzdeki Sannların aynısıdır.” Herodotos ise şunları yazmıştır: “Çok iyi savaşçı olan Makronlar Karadeniz'in güney doğu kıyılarında yaşamışlar, Kolkhların komşusu olmuşlar ve daha sonra, Strabon döneminde Sann olarak adlandırılmışlardır.” Bkz. *Vestnik drevney istorii*, (Çevirenin notu: Rusça olan bu derginin Türkçe adı: Eskiçağ Tarihi Belleteni) XXI (1948) 287; Prilojenie k H4, 1950, s. 77-80.

beraber anmıştır.<sup>10</sup> Onun verdiği bilgilere göre Makronlar ve Geniokhlar tek bir imparatorun hâkimiyeti altında birleşmişlerdi.<sup>11</sup> 5. yüzyıl anonim yazarı Periplus eserinde Makhelonlardan söz etmiştir. Bu terim Makronlar anlamına gelmekteydi.<sup>12</sup> Anonim yazar, Flavii Arrianos'un metnini tekrarlarsa da bazı eklemeler yapmıştır. 5. yüzyılın anonim coğrafyacısına göre bu imparatorluk Arkhabis ve Ofiunt (Ofis) nehirleri arasındaki bölgeleri kapsamıştı.<sup>13</sup> Flavii Arrianos'a göre ise bu imparatorluk Trabzon'un 270 menzil<sup>14</sup> (48 km) doğusunda yer almaktadır.<sup>15</sup> Periplus eserinin yazarına göre bu çarlığın başkenti, (Çar Ankhal'ın sarayı) Atina'nın<sup>16</sup> (günümüzde Rize'nin Pazar ilçesi)<sup>17</sup> yaklaşık 7 km. doğusundan akan Pritanid Nehri kıyısında yer almaktaydı. Pritanid Nehri'nin çağdaş Fırtına Su Nehri'nin aynısı olduğu söylenmektedir.<sup>18</sup> Makronlar ve Geniokhlar Flavii Arrianos'a göre Dzidritlerin komşuları olmuşlardır.<sup>19</sup> Yukarıda belirtildiği gibi Dzidritler, Apsarats (çağdaş Gonio) Kale'sinin kuzeyindeki Karadeniz kıyılarını ele geçirmişlerdi. Demek ki Makronlar ve Geniokhlar, Orkhopi Nehri'ne kadarki topraklarla beraber Çoruh Nehri ağzında yer alan Apsar Kalesi'nin kuzeyinde de az bir kısım topraklar ele

<sup>10</sup> Periplus Arrian, A. Baschmakoff, *La Synthèse des Periplus Pontiques*, Paris 1948, 15; Flavii Arrianos'un eseri Gürcü tarihçiliğinde defalarca detaylı bir şekilde incelenmiştir. Bu yazar hakkında M. P. İnadze, *Gürcistan'ın Antik Tarihi* (Flavii Arrianos ve Gürcistanla İlgili Eseri, Tiflis, 1953, Gürcüce.) adlı master tezi yazmıştır. Bu tez Tiflis'te Gürcistan Bilimler Akademisi Tarih ve Etnografya Enstitüsü'nde yer almaktadır. Yine bkz. Flavii Arrianos, *Karadeniz Kıyılarına Seyahat*, çeviren N. Keçakmadze, Tiflis 1961 (Gürcüce).

<sup>11</sup> N. Y. Lomouri, *Egrisi Çarlığı (Kuruluş Döneminden 5. Yüzyıla Kadarki Dönem)*, Tiflis 1968, s. 7 (Gürcüce).

<sup>12</sup> Anonym, *PPE*, 1.

<sup>13</sup> Bu konuda G. A. Melikişvili daha detaylı şekilde şöyle yazmıştır: "Makhelonlar ve Geniokhların yaşadığı bölge 5. yüzyıl anonim yazara göre Arkhabis (çağdaş Arkhave-su) ve Ofiunt (Ofis) nehirleri arasında, Arrianos'a göre ise Trabzon'un 270 menzil (takriben 48 km) doğusunda yer almıştı." (G. A. Melikişvili, *Gürcistan'ın Eskiçağ Tarihi*, Tiflis 1959, s. 370. Gürcüce). Arkhabis'in çağdaş Arakve-su'nun aynısı olduğunu N. Y. Lomouri reddetmiştir. O, Arkhabis ve Orkhopi'nin aynı nehir olduğunu söylemiştir. Bu şu eserlerde yer almaktadır: C. Mullerus, *Cl. Ptolamaei Geographica*, Vol. I, Pars III, Paris 1901, s. 869; N. Y. Lomouri, "Yunan Yazarlarına Göre Gürcü Kabileleri", *Kafkasya ve Gürcistan Tarihiyle İlgili Kaynaklar Mecmuası*, sayı 35, Tiflis 1963, s. 13, 14 (Gürcüce). Anonym, *PPE*, 1; G. A. Melikişvili, *Gürcistan'ın Eskiçağ Tarihi*, Tiflis 1959, s. 370 (Gürcüce).

<sup>14</sup> Arrian, *PPE*, 7.

<sup>15</sup> G. A. Melikişvili, *Gürcistan'ın Eskiçağ Tarihi*, Tiflis 1959, s. 370 (Gürcüce).

<sup>16</sup> Arrian, *PPE*, 7.

<sup>17</sup> D. Winfield-A. Bryer, *The Topography and the Monuments of the Pontos*, Vol. I, Washington 1985, s. 565.

<sup>18</sup> S. Canaşa, *Tubla-Tabal, Tıbarlar, İberler, Çalışmalar*, 3. cilt (1959), s. 22-23 (Gürcüce).

<sup>19</sup> Arrian, *PPE*, 7.

geçirmişlerdir.<sup>20</sup> Yunan yazar Herodoros Heraklios da (M.Ö. 5.-4. yüzyıl) *Heraklios Hakkında* adlı eserinde Makronları böyle anmıştı.<sup>21</sup> Fakat Makronlar burada Makrieller olarak geçmiştir.<sup>22</sup>

Şimdi de Karadeniz'in güneydoğu kıyısında, Gonio ve Rize arasında yer alan bir şehrin adı olan Makrial terimi üzerinde biraz duralım. Mikhail Panaretos'un Trabzon Kroniği'nde birkaç kez geçen bu yer adı uzun sahil anlamına gelen μακραγιαλους (=makraigialous) ve μακρος αιγιαλος (=makros aigialos) şeklinde ifade edilmiştir.<sup>23</sup>

Hiç şüphesiz bu sözler aynı olup μακραγιαλους (=makraigialous) kelimesinden türemiştir. Fonetik transkripsiyon sonucu μακρηιαλους (makreialous) kelimesi ortaya çıkmaktadır. Eğer ους (=ous) ekini atarsak bu kelimenin Gürcüce versiyonu olan Makriali kelimesi ortaya çıkacaktır.<sup>24</sup> Fikrimizce bu yer adının temelini bu bölgede yaşayan kabile oluşturmuştur. Bu kabile belirtildiği gibi Eskiçağ'da Makrieller olarak bilinen Makronlar olmuşlardır. Onlar yukarıda belirlenen bölgede yaşamışlar ve bölgelerinin adı Makriali olmuştur. Makronlar veya Makrialler batı Gürcü kabilelerinin Megrel-Çan grubuna girmektedirler.

Böylece, Flavii Arrianos döneminde Makronlar ve Geniokhlar, Karadeniz kıyılarında yaşamışlardır. S. Canaşa'ya göre bu kabileler çağdaş Rize ve Atina (Pazar) arasındaki Çanika bölgesinde yaşamışlar ve başkentleri büyük ihtimalle Atina yakınlarında yer almıştı.<sup>25</sup>

Sanlarla ilgili önemli bilgiler veren Kaisariyeli (Filistinli) Prokopius şöyle yazmıştı: "...Günümüzde Çanlar adıyla bilinen Sanlar denizden çok uzak bir mesafede yaşamışlar ve Ermenilerin komşuları olmuşlardır. ...Çanlar deniz kıyısında yaşamayan insanlar gibi seçilmişlerdir."<sup>26</sup>

<sup>20</sup> Arrian, *PPE*, s. 10; N. Y. Lomouri, *Egrisi Çarlığı (Kuruluş Döneminden 5. Yüzyıla Kadarki Dönem)*, Tiflis 1968, s. 8 (Gürcüce).

<sup>21</sup> N. Y. Lomouri, "Yunan Yazarlarına Göre Gürcü Kabileleri", *Kafkasya ve Gürcistan Tarihiyle İlgili Kaynaklar Mecmuası*, sayı 35, Tiflis 1963, s. 32 (Gürcüce).

<sup>22</sup> N. Y. Lomouri, 21.dipnotta adı geçen eser, 46. cümle: Makriellerin tarihini yansıtan Thestephanos ve Herodotos şöyle yazmışlardı: "Bekheir kabilesinden olan Makronlar aralıksız olarak Kizikyanlarla savaşıyorlardı."

<sup>23</sup> Μιχαηλ του Παναρετου Περι των Μεγαλων Κομνηων, Ed. O. ΛΑΜΨΙΔΗΣ, *Arkeion Pontou (Pontus Arşivi)*, 22, Atina 1958.

<sup>24</sup> Georgika, *Bizans Yazarlarına Göre Gürcistan*, 6. cilt, s. 202, 4. dipnot, Yunanca metinleri Gürcüce'ye çeviren ve yayınlayan S. G. Kaukhçişvili.

<sup>25</sup> S. Canaşa, *Tubla-Tabal, Tibarlar, İberler, Çalışmalar*, 3. cilt (1959), s. 22-23 (Gürcüce).

<sup>26</sup> Procopii, *De bello Gothico*, VIII, IV, I, s. 489.

Kaisariyeli Prokopius onları zor şartlarda yaşayan, toprakları verimli olmadığından soygunculukla geçinen bir halk gibi nitelendirmiştir.<sup>27</sup> Bu yazar Çanların denizden uzaklarda, dağlarda yaşadığını yazmıştır. Bu bilgilere dayanırsak Çanların deniz kıyısında yaşamış kavim gibi belirttiğimiz Makronlarla aynı kavim olduklarını söylememiz çok zor.

Flavii Arrianos ve 5. yüzyıl anonim coğrafyacısı da Sannlardan bahsetmişlerdir. Flavii Arrianos bu konuda şöyle yazmıştı: “Ksenofon’a göre Kolkhlar, Trabzonluların komşuları ve kan düşmanı olmakla beraber cesaretli bir kabiledir. Ksenofon bu kabilenin Driller olduğunu yazmıştır. Fakat bence bahsedilen bu kabile Sannlar olmalıdır. Bu kabile çok iyi savaşçı olup, takviye edilmiş bölgelerde yaşamaktadır. İmparatorları yoktur. Onlar eski çağlardan Romalıların tebaaları olmuşlardır, fakat soygunculukla geçinmekte ve vergi ödememekteydiler.”<sup>28</sup> 5. yüzyıl anonim coğrafyacı da bunları yazmıştı.<sup>29</sup> Böylece, bu bilgilere göre Sannlar dağ insanı olmuşlar, ulaşılması güç bölgelerde, yani dağlarda yaşamışlar, soygunculukla geçinmişler ve vergi ödememişlerdir. Gördüğümüz gibi Flavii Arrianos ve Kaisariyeli Prokopius’un fikirleri örtüşmektedir; çünkü bu iki yazar bir kavimden, dağ kabilesi olan Sannlar (Çanlar)’dan bahsetmiştir. Fakat Flavii Arrianos’un diğer yazarlardan farkı Sannların deniz kıyısında yaşayan Makronlarla değil, dağlarda yaşayan Drillerle aynı kabile olduğunu yazmasıdır. Ksenofon’un Drillerle ilgili fikirleri Flavii Arrianos ve 5. yüzyıl anonim coğrafyacının eserlerinde de yer almaktadır. Driller savaşçı olmalarıyla da seçilmişler ve takribi olarak Trabzon’un güney batısında, Pontus Dağları’nda<sup>30</sup>, Zigana Geçidi ve Harşit Çayı boyunca yaşamışlardır.<sup>31</sup> Bu bölgede yaşayan insanlar Ermeni kaynaklarında Derçanlar terimiyle geçmektedir. Bu terim büyük ihtimalle Driller ve Çanlar gibi kavim adlarının birleşmesi sonucu ortaya çıkmıştır. Bize göre böyle bir durum Karadeniz’in doğu kıyılarında Lazlar ve Egrilerin kaynaşması sonucu ortaya çıkan Megreller için de söz konusudur.

<sup>27</sup> Bu halkın ülkesi, gelenekleri, hayat biçimi ve inançlarıyla ilgili detaylı bilgiler için bkz. Procopii, *De Aedificiis*, III, 5-6, s. 95-99.

<sup>28</sup> Arrian, *PPE*, 11; Flavii Arrian, *Karadeniz Kıyılarına Seyahat*, Yunanca metin ve Gürcüce çevirisini yayınlayan: N. Keçakmadze, Tiflis, 1961, s. 42.

<sup>29</sup> Continuator of an anonymous author of Azerbaijan beynel Universitesinin Periplus, following Menippes, ed. Baschmakoff, Paris 1948. 18; Anonym, *PPE*, 8; Georgika, *Bizans Yazarlarına Göre Gürcistan*, 2. Cilt, Tiflis, 1965, s. 7 (Gürcüce).

<sup>30</sup> T. Mikeladze, *Ksenofon’un Anabasis Adlı Eserine Göre Gürcü Kabileleri*, Tiflis 1967, s. 50 (Gürcüce).

<sup>31</sup> W. Tomaschex-Pauli-Wissowa-Kroll, *Real-Ecyclopedie der klassischen Allertumswissenschaft*, B. V. s. 1706.

Kaisariyeli Prokopius'un verdiği bilgilere göre Çanlar çok sayıda kabileden oluşmuş<sup>32</sup> ve bu kabilelere Okenit ve Koksilin Çanları örnek olabilir.<sup>33</sup> Bu durum büyük ihtimalle, Sanika veya Çanika ülkesinin çeşitli bölgelerinin sakinlerini yansıtmaktadır.

Bütün bu bilgilerden şu sonuçlara ulaşabiliriz:

1. Çanlar (Sanlar) dağlarda hayat sürmüş, Lazistan'ın tüm bölgelerinde yaşamışlardır.

2. Çanlar ülkeleri olan Çanika'nın çeşitli bölgelerinde kabile halinde yaşamışlar, Lazistan'ın dağlık bölgeleriyle irtibatları olmuştur.

3. Çanların Makronlarla aynı kavim olduğunu hiçbir şekilde söyleyemeyiz; çünkü Makronlar deniz kıyılarında yaşamışlardır.

4. Çanlar büyük ihtimalle, Pontus Dağları'na yerleşmiş Drillerle aynı kavim olmuşlardır.

Çanların sonraki tarihi Trabzon İmparatorluğu ile özellikle soylu feodal bir kabile olan Çanikhitlerle ilgili olmuştur. Bu kabilenin üyeleri Çanikha Kalesi'nin sahibi olmuşlar, stratejik ve ekonomik önemi çok olan Bayburt-Erzincan yolunu kontrol etmişlerdir. Onlar hakikaten bir imparatorluk başkenti olan Trabzon'u ablukaya alabilmişlerdir.<sup>34</sup>

Çanikhitler sürekli olarak Trabzon imparatoruna ve politikasına karşı koymuşlardır. Merkezi yönetimle güçlü yerel feodaller arasındaki savaşlar tüm feodal devletlere özgü bir durum olduğundan böyle bir kabilenin olması gayet doğaldı. Trabzon İmparatorluğu da bir feodal devlet olduğundan bu savaşlar bakımından istisna değildi. Çanikhitler ve Trabzon İmparatorluğu'nun başkentindeki soylu birlikleri arasındaki savaşlar bu feodal süreci aydınlatmaktadır.

Trabzon imparatorları dünyada varlıklarını sürdürebilmek için güçlü feodallerle birlik kurup büyük güç kazanmak istemişlerdir. Bu nedenle Büyük Komnenoslar bu feodallere çeşitli unvanlar vermiş ve hatta sarayda bile görevler vermeye çaba göstermişlerdir. Bu durum bakımından istisna olmayan Çanikhitler, *Büyük Kontostablos* unvanını almışlardır.<sup>35</sup> Onlar Trabzon

<sup>32</sup> Procopii, *De aedificiis*, III, 5-6, s. 95-99.

<sup>33</sup> Procopii, *De aedificiis*, III, 5-6, s. 96-97.

<sup>34</sup> F. İ. Uspenski, *Oçerki iz istorii Trapezundsoy imperii* (Çevirenin notu: Rusça olan bu eserin Türkçe adı: Trabzon İmparatorluğu Tarihinden Etütler), Leningrad 1929, s. 102; S. G. Kaukhuçşvili, *Georgika. Bizans Yazarlarına Göre Gürcistan*, 7. cilt, s. 177-178 (Gürcüce); A. Bryer, "Some notes on the Laz and the Tzan", *Bedi Kartlisa*, Paris 1976, s. 189.

<sup>35</sup> A. Bryer, *Peoples and Settlement in Anatolia and Caucasus, 800-1900*, London 1988, XII, s. 68-69; A. Bryer, "Byzantium and the Pontos during the Time of Troubles (1332-1362)," XVIII<sup>th</sup> International Congress Byzantine Studies. Major Papers, Moscow 1991, s. 246-265; S.

İmparatorluğu'nda önemli makamlar ele geçirmişler<sup>36</sup> ve Palalomaçuka adlı çetenin önderleri olmuşlardır.<sup>37</sup> Fakat buna rağmen Çanikhitler sürekli olarak merkezi yönetimin politikalarına karşı koymuşlardır. Çanikhitlerin merkezi, doğal olarak kaleleri olmuş ve çağdaş Gümüşhane'de yer almıştı. Onlar buradan Zigana Geçidini kontrol etmişlerdi.

Gürcü kaynaklarında konumuzla ilgili önemli bilgiler yer almaktadır. 14.-15. yüzyıl anonim Gürcü vakayinamesi eserinde şöyle yazmıştı: “Bu Georgi ise Beka Cakeli'nin evinde bulunmaktaydı; çünkü bu Beka, Georgi tarafından makamı yükseltilmiş ve Taşiskari'den Speri ve denize kadarki topraklarda yer alan Samtskhe\*, Acara, Şavşat, Klarceti, Nigaliskhevi gibi bölgelere sahip olmuştu. Çaneti Bölgesini ise Beka'ya Yunan çarı Kyros Mikhail Komnenos\*\* vermiş ve kızıyla evlenmişti.<sup>38</sup>

Adı geçen kaynaktaki Georgi müstakbel Gürcü çarı 5. Şaşalı Georgi, Beka ise büyük Gürcü feodallerinden olup Gürcistan'ın güney doğusunda yer alan Samtskhe Bölgesi'nin atabeyi ve sahibi olarak kastedilmiştir. Beka Cakeli, Gürcü çarı 5. Georgi'nin dedesi olmuştur. Cakeli kızını Doğu Gürcistan'ın çarı 2. Dimitri ile evlendirmiş, torununun eğitimiyle ilgilenmiş ve yukarıda adı geçen kaynaktaki da belirtildiği gibi evinde bulundurmıştır.

Anonim Gürcü vakayinameci Beka Cakeli'nin kızı ve Trabzon İmparatoru Kyros Mikhail Komnenos'un evlenmesi konusunda bilgi vermektedir. Samtskhe atabeyinin kızının Trabzon imparatorunun eşi olduğunu Yunan vakayinameciler de tespit etmektedir. Mikhail Panaretos, Trabzon Kroniği'nde şöyle yazmıştı: “Aleksios'un ağası II. İoannes'in oğlu Büyük Komnenos tahta oturdu ve İberya (Çevirenin notu: Gürcistan)'lı Beka'nın

---

Karpov, “Black Sea and the Crisis of the mid XIV<sup>th</sup> century an underestimated turning point”, *Ανατοκο απο τα ΄΄Θησαυρισματα΄΄*, 27 (1977), s. 65-77.

<sup>36</sup> A. Bryer, “Some notes on the Laz and the Tzan”, *Bedi Kartlisa*, Paris 1976, s. 190.

<sup>37</sup> F. İ. Uspenskiy-V. N. Beneşeviç, *Vazelenskie Akti. Materialı dlya istorii krestyanskogo i monastirskogo zemlevladieniya v Vizantii XIII-XV vekov* (Çevirenin notu: Rusça olan bu eserin Türkçe adı: Vazelon Aktaları, 13.-15. Yüzyıllarda Bizans'ta Köylü ve Manastır Toprakları Mecmuası), Leningrad 1927, No: 103, s. 60, No: 123, s. 91-92.

\* Çevirenin notu: Samtskhe, çağdaş Akhaltsikh, Türkçe adı Ahıska olup Gürcüstan-Türkiye sınırında yer almaktadır.

\*\* İvan Aleksandroviç Djavakhişvili'ye göre bu şahıs Kyros Mikhail değil, Aleksios olmuştur. Bkz. İ. A. Djavakhişvili, *İstoriya Gruzinskogo naroda* (Çevirenin notu: Rusça olan bu eserin Türkçe adı: Gürcü Halkının Tarihi), tom III, Tiflis, 1941, s. 256.

<sup>38</sup> Jamtaagmtsereli (Çevirenin notu: Bu kelime Gürcüce'de vakayinameci anlamına gelmektedir.), *Kartlis Çhovreba* (Gürcüstan Tarihi), 2. cilt Ed. S. G. Kaukhişvili, Tiflis 1959, s. 304 (Rusça).

kızıyla evlendi.”<sup>39</sup> Georgios Pachymeres’e göre II. Andronikos Palaiologos yeğeni Aleksios’u başka bir kadınla evlendirmek istemiş, fakat o, İberyalı asil kadını üstün tutmuştu.<sup>40</sup> Gördüğümüz gibi anonim Gürcü kroniğinin, Trabzon imparatorunun Samtskhe atabeyinin kızıyla evlendirilmesiyle ilgili kısımlarını Bizans kaynakları tespit etmektedir. Fakat Beka Cakeli’nin damadının adı anonim Gürcü vakayinamecisine göre Kyros Mikhail Büyük Komnenos, Mikhail Panaretos ve Georgios Pachymeres gibi yazarlara göre ise Aleksios olmuştur. Büyük ihtimalle Gürcü kroniğinin yazarı hata yaparak Kyros Aleksios yerine Kyros Mikhail yazmıştır.<sup>41</sup> Böylece, Trabzon imparatoru Kyros II. Aleksios Büyük Komnenos’un (1287-1330) 1300 yılında Samtskhe atabeyi Beka Cakeli’nin kızıyla evlendiğini söyleyebiliriz. II. Aleksios ile Beka Cakeli’nin kızı arasında kıyılan hanedanlar arası nikâh temelde galiba siyasi çıkarlarla ilgiliydi. Ortaçağ’da hanedanlar arasında kıyılan nikâhlar iç ve dış düşmanlarla savaş için askeri ve siyasi müttefikler kazanma yöntemlerinden biriydi. Bu nikâh müttefikliğin devamlılığı için garanti niteliğindedi. Trabzon’da egemenliğini yeniden kurmaya çaba gösteren Bizans imparatoru II. Andronikos Palaiologos ile düşman konumunda olan II. Aleksios, savaşı imparatorluğunun ikinci şehri olan ve Türkmen tehdidinin büyümesini önleyen Giresun’da yürütmekteydi. Bu savaşta Büyük Komnenos ilk olarak yerli soylulardan oluşan özel güçlere dayanmaktaydı. Fakat onun müttefike de ihtiyacı vardı. Beka Cakeli böyle bir müttefik niteliğindedi.<sup>42</sup>

Gürcü kroniğine göre Beka Cakeli kızını II. Aleksios ile hanedanlar arası nikâhla evlendirdikten sonra Çaneti Bölgesi’ni ele geçirmişti.

Samtskhe atabeyi kızını Trabzon imparatoruyla evlendirdiği için adı geçen bölgeyi ek olarak almıştı. Bu durum gayet doğaldı. Beka Cakeli’nin bu bölgeyle (Çevirenin notu: Çaneti Bölgesi) ilgili iddiaları da olabilirdi. II. Aleksios’un Samtskhe atabeyine bölgesel tavizini Trabzon İmparatorluğu’na karşı doğabilecek dış tehlikeler zamanı siyasi ve askeri destek alabilmesine bağlayabiliriz.

Beka Cakeli’nin aldığı bölge Büyük Komnenoslar’ın egemenliğindeki topraklarla doğrudan sınır oluşturmaktaydı. Gürcistan ve Trabzon İmparatorluğu arasında sınır değişiklikleri olmuştu. Gürcistan ve Trabzon

<sup>39</sup> Panaretos, s. 63<sup>11</sup>.

<sup>40</sup> Georgii Pachymeres, *De Michaele et Andronico Paleologis*, Libri XIII, rec. I. Bekker, Vol. II, Bonnae 1835, s. 288.

<sup>41</sup> İ. A. Djavakhişvili, *İstoriya Gruzinskogo naroda* (Çevirenin notu: Rusça olan bu eserin Türkçe adı: Gürcü Halkının Tarihi), Tom III, Tiflis 1941, s. 256.

<sup>42</sup> S. P. Karpov, “Trapezund i Konstantinopol v XIV v.” (Çevirenin notu: Rusça olan bu makalenin Türkçe adı: 14. Yüzyılda Trabzon ve Konstanopolis), *Vizantiyskiy Vremennik*, 36 (1974), s. 84.

İmparatorluğu arasında ne tür sınır değişikliklerinin olduğu kaynaklarda yer almamaktadır. Büyük ihtimalle Çaneti Bölgesi 1300 yılından 1461 yılına kadarki dönemde Cakeli hanedanının yönettiği Samtskhe Bölgesi'ne bağımlı olmuştur. Ortaçağ'da bölgelerin yönetimi feodal yasalara göre babadan oğluna geçmekteydi. Gürcistan ve Trabzon imparatoru arasındaki siyasi ilişkilerin zayıflaması bu dönem için söz konusu değildir. Aksine Büyük Komnenoslar, Bagratidlerle siyasi ilişkileri güçlendirmişlerdir ki, bunu hanedanlar arası nikâhlar tespit etmektedir. 15. yüzyıldaysa Büyük Komnenoslar ve Gurya hükümdarı Mamia Gurieli arasında siyasi ilişkiler güçlenmişti.<sup>43</sup> Trabzon imparatorları Bagratidler Hanedanı'nın yanı sıra yerli feodallerle (çevirenin notu: soylular) de hanedanlar arası nikâhlar gerçekleştirmişlerdi. Fakat bu tür olaylar yerli soyluların büyük ölçüde güç kazandığı ve merkezi yönetimin zayıfladığı bir dönemde gerçekleşmekteydi. II. Aleksios, Beka Cakeli'nin kızıyla evlendiğinde Beka Cakeli tamamen bağımsızdı. Merkezi yönetimin zayıflaması durumu Gürcistan için de söz konusuydu. 14. yüzyıl başlarında Beka Cakeli'nin kazandığı siyasi ve askeri bağımsızlığı Gürcistan'da Gurya bölgesinin sahibi 15. yüzyılın ikinci yarısında elde etti. Gürcistan'da merkezi yönetim güçlendiğinde Trabzon imparatorları Bagratidlerle hanedanlar arası nikâhlar gerçekleştirmişlerdi. Bu nikâhlara 5. Bagrat ile Anna Komnenos, Gülhan Hatun ile David Komnenos arasında kıyılan nikâhlar örnek olabilir.<sup>44</sup>

Çaneti Bölgesi, Trabzon İmparatorluğu'nun çöküşünden sonra Gurya valisi Gurieli'nin egemenliğinde olmasına rağmen kaynaklarda Samtskhe atabeyinin toprakları olarak anılmıştı.<sup>45</sup> Bu durumda Beka Cakeli'nin hangi toprakları aldığı sorusu ortaya çıkmaktadır.

18. yüzyıl Gürcü tarihçisi ve coğrafyacısı Vakhuşti, Çaneti Bölgesiyle ilgili önemli bilgiler vermektedir. Bu bilgilerle ilgili tenkidi araştırmalar konumuzla ilgili sorunların aydınlatılmasına olanak sağlamaktadır.

Gürcü prensi Vakhuşti Bagrationi'nin *Gürcü Çarlığı'nın Tarihi* adlı eserinde şöyle yazılmıştır: "Çaneti hakkında. Bayburt ve Borçka'nın güneyinde yer alan Çaneti Dağları'nda Çaneti Bölgesi yer almaktadır. Günümüzde bu bölge Lazika adıyla da bilinmektedir. Çaneti Bölgesi, Gonio'dan Trabzon'a kadar Karadeniz boyunca uzamaktadır. Gonio'nun batısında bir nehir

<sup>43</sup> Bari Egnataşvili, *Kartlis Çhovreba* (Çevirenin notu: Gürcistan Tarihi), Tom II, s. 349 (Çevirenin notu: Adı geçen kaynak Rusça'dır).

<sup>44</sup> İ. A. Djavakhişvili, *İstoriya gruzinskogo naroda*, kn. III, etu prozvedeniyu k pečati podgotovil i arkhivnımi materialami dopolnil S. G. Kaukhişvili, Tiflis 1966, s. 276 (Çevirenin notu: Rusça olan bu eserin Türkçe künyesi: İ. A. Djavakhişvili, *Gürcü Halkının Tarihi*, 3. cilt, Yayınlayan ve Arşiv Malzemeleri Ekleyen S. G. Kaukhişvili, Tiflis, 1966, s. 276); M. Kursanskis, *L'Empire de Trebizonde et la Georgie*, RAB 1975, 35.

<sup>45</sup> Bari Egnataşvili, *Kartlis Çhovreba*, 2. cilt, s. 349 (Gürcüce).

akmaktadır. Kaynağını Çaneti Dağları'ndan alan bu nehir Çaneti ve Borçka dereleri arasında yer almış olup kuzeye, yani denize doğru akmaktadır. Bu çayın yanında, sahilde Hopça adlı küçük bir şehir yer almaktadır. Buradan akan Hopça adlı nehir de kaynağını Çaneti Dağları'ndan almakta ve kuzeye doğru akmaktadır. Hopça'nın ötesinden akan nehir, kaynağını Bayburt ve Çaneti arasında yer alan Çaneti Dağlarından almakta ve diğer nehirler gibi kuzeye doğru akmaktadır. Bu nehrin batısında ve deniz kıyısında Rize adlı küçük şehir yer almaktadır. Bu şehrin nehri de kaynağını aynı dağlardan almakta ve aynı yönde akmaktadır. Bu nehrin batısında denize ramak kala Çaneti Dağları'ndan küçük dağlar yer almaktadır. Bu dağlar Gürcistan'la Grek diyarı arasındaki sınırı oluşturmaktadır.<sup>46</sup>

Gördüğümüz gibi yazar Çaneti Bölgesi'nin coğrafi sınırlarıyla beraber Gürcü Çarlığı'nın siyasi sınırlarından söz etmiş ve çok sayıda yer adının listesini vermiştir. Buna Gonio (çağdaş Gonio), Gonio ve Hopca arasındaki Makriali Nehri, Hopca (çağdaş Hopa) gibi yer adları örnek gösterebiliriz.

Böylece, gördüğümüz gibi Çaneti doğudaki Makriali Nehri'yle güneydeki Lazistan Dağları arasında yer almaktaydı. Lazistan Dağları batıda denize kadar uzamaktaydı.

Vakhuşti bu eserinde 18. yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu egemenliğine giren Lazika, yani Lazistan adlı vilayetten bahsetmişti.<sup>47</sup> Yazar Çaneti ve Lazya terimlerinin aynı anlama geldiğini vurgulamıştır. Vakhuşti'ye göre Beka Cakeli'nin aldığı Çaneti Bölgesi'nin Lazya kelimesiyle aynı anlama gelmesi bu bölgenin coğrafi ve siyasi sınırlarının da aynı olduğunu söylememize olanak sağlamaktadır. Demek ki, Beka Cakeli'nin aldığı topraklar Türkçe Lazistan olarak bilinen bölgeyi kapsamaktaydı. Samtskhe atabeyinin Çaneti Bölgesi'ni almasından söz eden yazar şöyle yazmaktaydı: “Beka, II. Aleksios Komnenos'tan Trabzon'un doğusundaki toprakları Çaneti Bölgesiyle beraber aldı.”<sup>48</sup> Gördüğümüz gibi Çaneti bu durumda Lazistan Bölgesi'nin bir kısmını oluşturmaktaydı.

II. Aleksios'un Lazya gibi bir bölge konusunda Samtskhe atabeyine taviz verdiğini söylememiz çok zor. Samtskhe atabeyi büyük ihtimalle bölgenin belirli bir kısmını almış olabilirdi.

<sup>46</sup> *Kartlis Çovreba*, 4. cilt, Ed. S. G. Kaukhçişvili, Tiflis 1973, s. 6895-19 (Gürcüce).

<sup>47</sup> *Kartlis Çovreba*, 4. cilt, Ed. S. G. Kaukhçişvili, Tiflis 1973, s. 6895-19 (Gürcüce). Adı geçen bölge 18. yüzyıl başlarında Gürcü kaynaklarında Laziya terimiyle ifade edilmiştir. Bkz. *Kartlis Çovreba*, 1. cilt s. 148 (Gürcüce); A. Bryer, “David Komnenos and Saint Elefterios”, *Arkeion Pontou*, 42 (1988-89), s. 179.

<sup>48</sup> Prens Vakhuşti, *Gürcü Çarlığı'nın Tarihi*, *Kartlis Çovreba*, 4. cilt, s. 701 (Gürcüce).

*Kartlis Çhovreba*'nın 18. yüzyıl elyazmasında bununla ilgili çok önemli bilgiler yer almaktadır. Yazar eserinde sınırları doğuda Gonio'ya, batıda Hopa'ya kadar uzayan Çaneti Bölgesi'nin 15. yüzyıl ikinci yarısında Gurya hükümdarınca alındığından söz etmiştir.<sup>49</sup>

Fikrimizce, Gurieli'nin 15. yüzyılın ikinci yarısında aldığı bölge önceleri Samtskhe atabeyinin olmuş ve Çaneti adıyla bilinmişti. Beka Cakeli'nin 1300 yılında aldığı Çaneti'nin Gonio ve Hopa arasındaki bölgeyle aynı anlama geldiğini söyleyebiliriz. Çaneti'nin Gonio ve Hopa arasındaki toprakları kapsadığını varsaydığımızda Hopa Gürcistan'la Trabzon İmparatorluğu sınırlarını oluşturmuş, bu da Makriali Nehri ve deresinin de Gürcistan toprakları içinde yer aldığı anlamına gelmekteydi.<sup>50</sup> 14. yüzyılın ikinci yarısında Makriali'nin Trabzon İmparatorluğu topraklarında yer aldığını A. Bryer emin bir şekilde söylemiştir.<sup>51</sup> Fikrimizce Beka Cakeli büyük ihtimalle Makriali ve Gonio arasında yer alan toprakları almıştı. Anonim Gürcü vakayinamesi bu bölgeyi Çaneti terimiyle ifade etmişti.

Böylece, aşağıdaki sonuçlara varabiliriz:

1. Çaneti terimi anonim Gürcü vakayinamesinin eserinde Makriali ve Gonio arasındaki bölge anlamına gelmişti.

2. Vakhusti'nin eserinde Çaneti terimi hem Makriali ve Gonio arasındaki bölge, hem de Türkçe Lazistan olarak bilinen bölge anlamına gelmişti.

Samtskhe atabeyinin aldığı bölgenin neden Çaneti adlandırıldığı sorusu ortaya çıkmaktadır. Kanaatimize göre Çaneti yer adı burada Çanların yaşadığı bölge anlamında kullanılmıştır. 1228 yılı Harezmi-Gürcü Savaşı'ndan bahseden doğu kaynaklarına göre, Gürcü orduları içinde Lazlar ve Çanların kuvvetleri yer almıştı.<sup>52</sup> Anna Anakutlu'nun ayaklanmasından söz eden Nikephoros Gregoras

<sup>49</sup> Beri Egnataşvili, *Kartlis Çhovreba*, 2. cilt, s. 349 (Gürcüce).

<sup>50</sup> Z. Avalişvili, *So vremen krestonostsev* (Çevirenin notu: Rusça olan bu eserin Türkçe adı: Haçlılar Dönemi), 1989, s. 94; İ. Djavakhişvili, *Granitsı Gruzii* (Çevirenin notu: Rusça olan bu eserin Türkçe adı: Gürcistan Sınırları), 1919, s. 37.

<sup>51</sup> A. Bryer-D. Winfield, *The Topography and the Monuments of the Pontos*, Washington 1985, s. 325.

<sup>52</sup> Şihabeddin Nesevi, *Siretü Sultan Celaleddin Mengüberti*, İzd. krit. teksta, perevod s arabskogo, predisl., komment., primeç. i ukazateli- Z. A. Bunyatova, Moskova 1966, s. 224 (Çevirenin notu: Burada söz konusu adı geçen kaynağın Z. A. Bunyatov tarafından Arapça'dan Rusça çevirisi); Reşîdü'd-din, *Camiü't-Tevârih*, C. 2, s. 1, Moskova 1980, s. 83-84 (Çevirenin notu: Burada söz konusu adı geçen kaynağın Rusça çevirisi); Alaeddin Ata Melik Cüveyni, *Tarih-i Cihangüşa*, Ed. with an introduction, notes and indices, by Mirza Muhammad İbn Abdul-Wahhabü'l-Kazwini, E. J. W. Gibb Memorial Series, London 1916, Vol. 16. Dt.2, s. 170-171; Alaeddin Ata Melik Cüveyni, s. 438-439; *The History of the World-Conqueror*, Translated by J. A. Boyle, Manchester 1958, Vol. 2, note 7, s. 439.

onun Lazya'ya gittiğini, burada Lazlar, Çanlar ve diğer yerlilerin onun imparatoriçeliğini tanıdıklarını yazmıştır.<sup>53</sup> Fikrimizce bu olay Çanların Lazika Bölgesi nüfusunun bir kısmını oluşturduğunu tespit etmektedir. Belirttiğimiz gibi Çanlar, Lazya Bölgesi'nin dağlık kesimlerinde, Lazistan Dağları'nda yaşamışlardır. Fakat Lazistan Dağları doğuda köşeye çok sıkıştığından dar bir alanı kapsamaktaydı. Doğal şartlar bu bölgenin dağlık kesimlerinde yaşayan kabilelerin ovalara inip sahile yerleşmelerine neden oldu. Bize göre Lazistan'ın doğusundaki bu coğrafi durum dağlık bölgede yaşayan nüfusun deniz kıyısına göçüne ve bu bölgede Çanlar halk adının yaygınlaşmasına sebep oldu. Çaneti kelimesi doğal şartlar yüzünden dağlardan Karadeniz kıyılarına inen Çanların yaşadığı bölge anlamına gelmekteydi.

Burada altı çizilmesi gereken şudur ki, tespit ettiğimiz gibi II. Aleksios Komnenos'un Samtskhe atabeyine verdiği topraklar Gurya Bölgesi içinde yer almış ve Çaneti adıyla bilinmişti. Bu yer adı Çan adlı halkla ilgilidir. Eti eki Gürcüce'de belli bir halkın yaşadığı bölgeyi ifade etmektedir. Örneğin, Svan-eti, Kah-eti, Her-eti.\*\* Böylece Çaneti Çanların yaşadığı bölge anlamına gelmektedir. Çanlar, Gurya'ya Lazistan'ın dağlık ve sahil kesimlerinden göç etmiş olabilirlerdi.

Vakhuşti'nin Lazya'yı neden Çaneti terimiyle ifade ettiği sorusu ortaya çıkmaktadır.

Vakhuşti bu bölgeyi Çaneti adlandırmıştı; çünkü ona göre burada Çanlar yaşamışlardır. Fikrimizce Çaneti yer adı Çanların yaşadığı bölge anlamına gelmektedir. Bu yer adı Lazya kelimesiyle de ifade edildiğinden Vakhuşti, Lazlar ve Çanların aynı anlama geldiğini yazmıştı. Vurguladığımız gibi Çanların büyük bir kısmı Lazistan Dağları'nda yaşamış, Lazlar deniz kıyısına yerleşmişlerdi. Lazlar ve Çanların bu bölge insanı olmasına ve akraba topluluklar olmasına rağmen onların aynı kavim gibi kabul edilmesi bizce istisnadır. Belirttiğimiz gibi Karadeniz'in güney doğu kıyılarındaki Lazistan Bölgesi'nde Makronlar ve Geniokhların çarlığı yer almıştı. Bu çarlıkta Makronlar üstünlük oluşturmuşlardı. Makronlar antik kaynaklarda Sannlar veya Çanlarla aynı anlama gelmişti. Onların ülkeleri Çanika adıyla bilinmişti. Bu yer adının Gürcüce transkripsiyonu Çaneti şeklinde olmuştu. Bize göre Vakhuşti antik kaynaklara dayanmış ve yanlış olarak Makronlar ve Çanların aynı anlama geldiğini yazmıştı.

<sup>53</sup> Nicephoros Gregoras, *Byzantina Historia*, cura L. Schopen, Vol. I, Bonnae 1829.

\*\*Çevirenin notu: Eti eki Türkçe'deki istan ekine tekabül etmektedir. Örneğin Kazakistan, Hırvatistan vs. gibi.

Vakhuşti, Gürcü Çarlığı'nın Tarihi adlı eserinde Gürcistan'ı coğrafi olarak da yansıtmıştı. Bu eserin “Yer Adlarının Kökeni” adlı kısmında Gürcistan adı ve bu ülkenin bölgelerinin adlarının kökeninden söz etmiştir. Vakhuşti bu eserde Çaneti Bölgesi'ni de anmış ve bu bölgeyi Klarceti'nin bir kısmı olarak nitelendirmişti.<sup>54</sup> Gürcü tarihçisine göre bölge olan Klarceti adının kökeni aşağıdakilerle ilgili olmuştı:

1. Bölgenin doğa yapısıyla ilgiliydi. Vakhuşti şöyle yazmıştı: “Bölgenin neden böyle adlandırıldığı belli değil. Büyük ihtimalle bu ad bölgenin doğasının inişli, yokuşlu olmasıyla, taşlık çukurlar ve yüksek dağlardan oluşmasıyla ilgiliydi.”<sup>55</sup> Vakhuşti doğanın böyle eğriliği, yani inişli ve yokuşluluğu için gvarkmnili\* kelimesini kullanmış ve Klarceti adının kökenini bu kelimeye bağlamıştı. M. Brosset bunun kabul edilemez olduğunu vurgulamıştı.<sup>56</sup>

2. Bölgedeki köy ve şehir isimleriyle ilgiliydi. Yazar bu konuda şöyle yazmıştı: “...Klarceti ülkesi yukarıdaki ismini burada yer alan köy ve şehirlerden almıştı.”<sup>57</sup>

3. Bu yer adı halk ismiyle ilgiliydi. Klarceti adı büyük ihtimalle Haos'un torunları Sinlerin adıyla ilgiliydi.<sup>58</sup>

Çaneti yer adının kökeninden de söz eden Vakhuşti bu yer adının da Klarceti gibi ortaya çıktığını vurgulamıştı. Yazar daha sonra şöyle yazmıştı: “Bu bölgenin insanları yalaka ve korkak olduklarından Çanlar adını almışlar, bölge ise Çaneti adını almıştı.”<sup>59</sup>

Böylece, Vakhuşti'ye göre Çaneti teriminin kökeni Çan gibi halk adıyla ilgiliydi. Fikrimizce 18. yüzyıl yazarının bu yaklaşımı daha inandırıcıdır. Bizce büyük ihtimalle Çan kelimesi zamanla etnik anlam çerçevesi dışına çıkmıştı. Çan kelimesi tekil durumda Gürcüce'de korkak ve hayırsever kelimeleriyle eş anlamlıdır. Bizce Vakhuşti'nin bu düşünceleri halk etimolojisiyle ilgiliydi. Çanlar mümin Hıristiyanlar gibi de anılmışlardı. Çanlar kelimesi Bizans kaynaklarında bu anlamda kullanılmıştı. Çanlar Bizans kaynaklarında Bizanslılar ve Hıristiyan nüfusu ifade eden Yunanlar anlamında da anılmışlardı. S. İoanidis şöyle yazmıştı: “...Çanlar olarak bildiğimiz Yunanlar (Hıristiyanlar)

<sup>54</sup> *Kartlis Çhovreba*, 4. cilt, s. 657 (Gürcüce).

<sup>55</sup> *Kartlis Çhovreba*, 4. cilt, s. 657 (Gürcüce).

\* Bu kelime Nehir akımıyla oluşan anlamına gelmektedir.

<sup>56</sup> Vakhuşti Bagrationi'nin eserine S. G. Kaukhişvili'nin eklediği 3. dipnot. M. Brosset, *Histoire* (s. 72, 2) burada yer alan *Kartlis Çhovreba*, 4. cilt, 657, 3. dipnot. (Gürcüce).

<sup>57</sup> *Kartlis Çhovreba*, 4. cilt, s. 658 (Gürcüce).

<sup>58</sup> *Kartlis Çhovreba*, 4. cilt, s. 658 (Gürcüce).

<sup>59</sup> *Kartlis Çhovreba*, 4. cilt, s. 658 (Gürcüce).

zamanla Türkleşerek Müslüman oldular.”<sup>60</sup> S. İoanidis, eserinin bir başka yerinde Neokaisariye ve Unna arasında Müslüman Türkler ve Çanların, yani Bizanslıların yaşadığını yazmıştı.<sup>61</sup> Çan kelimesinin böyle algılanması büyük ihtimalle Çanların Hıristiyanlığa sadık kalıp Müslümanlaştırma politikalarına karşı direnmeleriyle ilgiliydi.

Lazya veya Çaneti bölgeleri Vakhuşti'ye göre Gürcistan'ın bir kısmını oluşturmuştu. Yazara göre bu bölgenin batıdaki sınırları Gürcistan ve “Yunanistan” arasındaki sınırları oluşturmaktaydı.<sup>62</sup> Bunu 18. yüzyıl Gürcü gezgini Timote Gabaşvili de vurgulamaktaydı.<sup>63</sup> Yunanistan terimi Gürcü kaynaklarında Yunanistan, Bizans İmparatorluğu, Rum Sultanlığı, Trabzon İmparatorluğu anlamlarında kullanılmıştı.

Burada söz konusu Trabzon İmparatorluğudur. Gürcistan'ın Bizans'la, daha sonra Trabzon İmparatorluğuyla olan sınırları değişse de Lazya Bölgesi'nin tümü hiç bir zaman Gürcistan içinde yer almamıştır.

Fikrimizce Vakhuşti Bagrationi'nin Lazya'yı Gürcistan toprakları olarak görmesinin bir nedeni, ilk başlarda Samtskhe atabeyinin egemenliğine, daha sonra Gurya valisinin egemenliğine girerek hakikaten Gürcistan topraklarında yer alan Lazya'nın Çanetiyle aynı anlama geldiğini söylemesiydiyse, bunun bir diğer nedeniyse Lazya veya Çaneti nüfusunun Gürcülerle akraba topluluk olması ve çağdaşlarına göre Lazçanların Gürcüler olarak tanımlanmasıydı. Bölgelerde belli bir halkın yaygınlaşması sonucu o halk adının devlet adını taşıması olayı da Vakhuşti'nin böyle bir düşünceye kapılmasına sebep olmuştur.

Gürcü kaynaklarında Gürcistan kelimesi için Kartli, Tam Kartli, Sakartvelo terimleri kullanılmıştı. Bu terimler Gürcü devleti anlamına da gelmekteydi. Gürcü devleti ortaçağda ibadetin Gürcüce yapıldığı ülke olarak algılanmaktaydı. Tam Kartli (Gürcistan) ise tüm hizmetlerin Gürcüce yapıldığı bölgelerdi. 10. yüzyıla ait Aziz Georgi Hançteli'nin Hayatı adlı hagiografik\*

<sup>60</sup> ΙΩΑΝΝΙΔΗΣ, Ιστορία και στατιστική Τραπεζουντος, ΕνΚονσταντινοπολει, 1970, s. 184-185.

<sup>61</sup> ΙΩΑΝΝΙΔΗΣ, Ιστορία και στατιστική Τραπεζουντος, ΕνΚονσταντινοπολει, 1970, s. 203-204.

<sup>62</sup> *Kartlis Çhovreba*, 4. cilt, s. 689 (Gürcüce).

<sup>63</sup> Timote Gabaşvili, *Puteşestvie. Podgotovka teksta, issledovanie, ukazateli i slovar* E. P. Metreveli, Tiflis 1956, s. 725-729 (Çevirenin notu: Rusça olan bu eserin Türkçe künyesi: Timote Gabaşvili, *Seyahat*, Ed. E. P. Metreveli, Tiflis, 1956, s. 725-729.). Bu eserde şu ifadeler de yer almaktadır: “Gece ve gündüz yüz elli bin adım gittikten sonra Gürcistan sınırları olarak bilinen İriza'dan geçip herkesçe övülen, deniz ve dağlarla süslü ve Yunan çarları tahtının yer aldığı Trabzon'a yaklaştılar.” Bkz. adı geçen eser, s. 98.

\* Çevirenin notu: Hagiografi, Hıristiyan azizleri hayatından bahseden bir daldır.

yapıtın yazarı Georgi Merçüle'ye göre burada "Allahım, bizi koru!"\*\* Yunanca yapılmaktaydı.<sup>64</sup>

Böyle bir düşüncenin oluşması büyük ihtimalle Gürcü topraklarının tek bir devlette birleştirilmesinin kilise yöneticileri önderliğinde gerçekleştirilmesiyle ilgiliydi. Kilise yönetimi bunu dünyevi hâkimiyetle beraber yapmıştı. Fakat burada altı çizilmesi gereken şudur ki, Grigori Hançteli'nin Hayatı adlı hagiografik eserin yazarı dini şahıs olduğundan eseri yazarken dünyevi hakimiyete karşı hem dini, hem de dünyevi hakimiyetle ilgili iddialarda bulunan dini yönetimin çıkarları doğrultusunda hareket etmişti.

İbadetin Gürcüce yapıldığı bölgelerde doğal olarak bu dili konuşanlar sayı bakımından üstünlük oluşturmuşlardı, yani bu bölgeler Gürcü devleti sınırları içinde yer almıştı. Bizans İmparatorluğu, içinde bulundurduğu bölgelerin yerel dillerinde (örneğin, Gürcüce, Slavca) ibadetin yapılmasına izin vermekteydi. Konstantinopolis (çevirenin notu: Bizans), Ortodoksluğu kendisinden benimsemiş halklara karşı böyle iç politika yürütmekteydi.

Bizans İmparatorluğu bin yıllık tarihi boyunca karmaşık siyasi ve etnik yapıya sahip olmuştu. Bu devletin içinde siyasi, sosyo-ekonomik ve kültürel açıdan gelişme düzeyi farklı olan çeşitli topluluklar yaşamışlardı. Bu topluluklar arasındaki ilişkilerin karmaşık olarak gelişmesinin sebebi farklı bölgelerde çeşitli dönemlerde asimilyasyon ve etnik konsolidasyon (çevirenin notu: benlik koruma) gibi iki zıt olayın eş zamanlı olarak çeşitli şekilde gelişmesiydi.<sup>65</sup>

Bizans İmparatorluğu'nun sınırları çeşitli siyasi olaylar nedeniyle değişmişti. Farklı bölge ve toprakların ele geçirilmesi veya kaybı, çeşitli toplulukların ülkeye göçü gibi olaylar doğal olarak bu devletin nüfus sayısının değişmesine sebep olmuştu. P. Charanis'e göre, 11. Yüzyılda Yunan dilli nüfusun çok olmasının nedeni bölgelerde Yunanların üstünlük oluşturması değil, Bizans'a yerleşen topluluklarda çift dil kullanımının çok yaygın olmasıydı. 10.-11. yüzyıllarda nüfusun Yunanlaşması sadece kan karışımıyla değil, Anadolu'da 9. yüzyılda özellikle 10. yüzyılda başlayan ve Türk

---

\*\* Çevirenin notu: Burada söz konusu ibadet.

<sup>64</sup> Pamyatniki drevnegruzinskoy agiografiçeskoj literaturı, kniga 1, (V-X vv.). K peçatı podgotovili İ. Abuladze, N. Atanelişvili, N. Goguladze, L. Kajdan, Ts. Kurçikidze, Ts. Çankieva i Ts. Djağamana, Tiflis 1964, s. 290 (Çevirenin notu: Rusça olan eserin Türkçe künyesi, *Eski Gürcü Hagiografik Eserleri*, 1. cilt, (5.-10. yüzyıllar), Editörler, İ. Abuladze, N. Atanelişvili, N. Goguladze, L. Kajdan, Ts. Kurçikidze, Ts. Çankieva i Ts. Djağamana, Tiflis 1964, s. 290).

<sup>65</sup> G. G. Litavrin, *Vizantiyskoe obşestvo i gosudarstvo v X-XI vv. Problemi istorii odnogo stoletiya: 976-1081 gg.*, Moskova, 1977, s. 162 (Çevirenin notu: Rusça olan bu makalenin Türkçe künyesi: G. G. Litavrin, 10.-11. Yüzyıllarda Bizans Toplumı ve Devleti, Tek Yüzyılın Sorunları: 976-1081 Yılları Mecmuası, Moskova, 1977, s. 162.).

fetihlerine kadar artan nüfusun kültürel asimlyasyonu da ilgiliydi. Bu nüfus artışında Ermeni göçünün de payı vardı. Diğer topluluklar sayı bakımından Yunanlardan çok olmamışlardı; çünkü Yunanlar onlara her ihtimale karşı sayı bakımından taviz vermemişlerdi. P. Charanis'e göre, Balkanlarda da nüfus artmıştı.<sup>66</sup>

Yunanlar ve Yunan olmayanların sayı bakımından oranını gözden geçirelim. Anadolu'da olduğu gibi Balkanlarda da 2. Basileios'un işgalinden sonra, sayı bakımından Yunanların Yunan olmayanlara taviz vermediğini göz önünde bulundurursak bu oranın 1:1'i aşması söz konusu olamaz.<sup>67</sup> Biz şu anda bu oranın kesinliği konusunda bir şey söyleyemeyiz, fakat bizce bu oran tüm imparatorluk için bir orta ölçü olarak tamamen kabul edilebilir. Bazı bölgelerde büyük ihtimalle Yunan olmayanlar sayı bakımından Yunanlardan üstün olmuşlardı. Fakat burada altı çizilmesi gereken şu, ki Konstantinopolis'in (çevirenin notu: Bizans'ın) uç bölgelerin yanı sıra sınır olduğu topraklarda da örneğin Gürcistan'da kültürel asimlyasyon politika yürütmüştü. Bunu Gürcistan'ın güney batısında (84) Yunanca ve Gürcüce olmak üzere çift dil kullanımı kanıtlamaktadır. Bunu Koridet'teki İncil'in Yunanca kopyaları da inandırıcı kaynak gibi tespit etmektedir.<sup>68</sup>

Araştırdığımız bölge Lazya veya Çaneti yukarıda adı geçen olaylarla ilgiliydi. Bu bölgede ibadet ve resmi belgelerin Yunanca yürütülmesine, yani Yunanca'nın resmi dil olmasına rağmen burada yerel dil olan Lazca'nın da varlığını sürdürmesi çift dil kullanımının yaygın olduğunu göstermektedir. Burada Yunanca'nın varlığı gayet doğaldı. Lazya Bölgesi I. Iustinianos döneminde Bizans İmparatorluğu'na katıldı. Yunanlar Karadeniz kıyılarını aktif bir şekilde kullanmışlardı. Türk fetihlerinden sonra da Lazya Bölgesi için bu durum söz konusuydu. Fakat buradaki fark ise Yunancanın yerini Türkçe'nin,

<sup>66</sup> P. Charanis, "Observations on the Demography of the Byzantine Empire", The Proceedings of the XIII<sup>th</sup> International Congress Byzantine Studies, London 1967, s. 445-463; G. G. Litavrin, "Vizantiyskoe obşestvo i gosudarstvo v X-XI vv." *Problemy istorii odnogo stoletiya: 976-1081 gg.*, Moskova 1977, s. 160-161 (Çevirenin notu: Rusça olan bu makalenin Türkçe künyesi: G. G. Litavrin, 10.-11. Yüzyıllarda Bizans Toplumu ve Devleti, Tek Yüzyılın Sorunları: 976-1081 Yılları Mecmuası, Moskova, 1977, s. 160-161.).

<sup>67</sup> G. G. Litavrin, *Vizantiyskoe obşestvo i gosudarstvo v X-XI vv. Problemy istorii odnogo stoletiya: 976-1081 gg.*, Moskova 1977, s. 162 (Çevirenin notu: Rusça olan bu makalenin Türkçe künyesi: G. G. Litavrin, 10.-11. Yüzyıllarda Bizans Toplumu ve Devleti, Tek Yüzyılın Sorunları: 976-1081 Yılları Mecmuası, Moskova, 1977, s. 162.).

<sup>68</sup> G. F. Sereteli, *Koridet Elyazması ve Yunanca Kopyaları*, 1937. "Der Koridethi-kodex" (Almanca olan bu çalışma Rusça ve Gürcüce özetleriyle yayınlanmıştır); V. İ. Silogava, *Epigrafiçeskie pamyatniki i pripiski rukopisey*, VIII. Koridetskie dokumentı (X-XIII vv.). Tiflis 1989 (Çevirenin notu: Rusça olan bu eserin Türkçe künyesi: Epigrafik Yapıtlar ve Elyazama Kopyaları, 8. sayı, 10.-13. Yüzyıl Koridet Belgeleri, Tiflis, 1989).

Hıristiyanlığın yerini ise İslam'ın almasıydı. Buna rağmen burada bazı yerlerde yerel dil ve Ortodoksluk günümüze değin otoritesini korumaktadır.<sup>69</sup> Geç dönem Ortaçağ'da Lazya'da çift dil kullanımı değil, üç dil kullanımının var olduğunu söyleyebiliriz. Vlahlarda da aynı durum oluşmuş, fakat daha erken dönemde başlamıştır. Onlar Vlahça, Yunanca ve Slavca olmak üzere üç dil kullanmışlardır.<sup>70</sup>

Çeşitli halkların imparatorluğa yerleşmesiyle yaşanan olaylar Yunanlaşma sürecini aydınlatmaya yetmemektedir. Kabul etmek gerekir ki, Yunanlaşma süreci her şeyden önce Yunan nüfusa özgü olan benlik koruma (etnik konsolidasyon) ve asimilasyon gibi zıt durumlarla kendini göstermekteydi.

Resmi olarak kendilerini Romalıların varisi sayan Bizanslılar kendilerine Rum adını vermiş ve bu terimi etnik anlamda kullanmamış, sadece dini ve politik anlamda kullanmışlardı. Bizanslılar (Rumlar) Yunanca konuşmalarına rağmen Romalılarla akraba olduklarını iddia etmekteydiler. Bunun nedeni Roma İmparatorluğu'nun daha erken dönemde yürüttüğü dünyaya egemen olma politikasını daha sonraları Bizans'ın iddia etmesiydi. Bizans, Roma İmparatorluğu'nun siyasi varisi olarak algılanmaktaydı.

Resmi hukuk özgür Rumlarla diğer topluluklara ayırım yapmamaktaydı. Bu durum Hıristiyan olan ve Basileus'a sadakatini koruyan topluluklar için söz konusuydu.<sup>71</sup> Bizans'ın iç politikası bu şekildeydi. Fakat Bizans Devleti bazı bölgelerde diğer dinî inançların, yerel örf ve geleneklerin varlığını da kabullenmeyi başarmıştı. Bu durum büyük ihtimalle Bizans işgalinden sonraki ilk dönemler için geçerliydi.<sup>72</sup> Hakim olduğu bölgede Bulgar Piskoposluğu'nun etkili olan eski kurallarını sürdürdüğünü II. Basileios kendi sicillerinde özel olarak vurgulamıştır.<sup>73</sup> Ele geçirdiği bölgelere ve nüfusuna karşı Bizans'ın iç politikası böyleydi. Böyle bir iç politika Bizans İmparatorluğu'nun tek devlet

<sup>69</sup> Sate Batsaşi, *Kuzey Doğu Anadolu'da Etnik ve Dini Oluşumlar*, Tiflis 1988, s. 23 (Gürcüce).

<sup>70</sup> G. G. Litavrin, "Vlahi vizantiyskih istoçnikah X-XIII vv." *Yugo-Vostoçnaya Evropa v srednie veka*, Kişinev 1972, s. 127 (Çevirenin notu: Rusça olan bu eserin Türkçe künyesi: G. G. Litavrin, 10.-13. Yüzyıllar Bizans Kaynaklarına Göre Vlahlar, Ortaçağ'da Güney Doğu Avrupa Mecmuası, Kişinev 1972, s. 127).

<sup>71</sup> G. G. Litavrin, "Vizantiyskoe obşestvo i gosudarstvo v X-XI vv.", *Problemy istorii odnogo stoletiya: 976-1081 gg.*, Moskova 1977, s. 162-163 (Çevirenin notu: Rusça olan bu makalenin Türkçe künyesi: G. G. Litavrin, 10.-11. Yüzyıllarda Bizans Toplumu ve Devleti, Tek Yüzyıllın Sorunları: 976-1081 Yılları Mecmuası, Moskova 1977, s. 162-163).

<sup>72</sup> G. G. Litavrin, "Vizantiyskoe obşestvo i gosudarstvo v X-XI vv.", *Problemy istorii odnogo stoletiya: 976-1081 gg.*, Moskova 1977, s. 163-164 (Çevirenin notu: Rusça olan bu makalenin Türkçe künyesi: G. G. Litavrin, 10.-11. Yüzyıllarda Bizans Toplumu ve Devleti, Tek Yüzyıllın Sorunları: 976-1081 Yılları Mecmuası, Moskova, 1977, s. 163-164).

<sup>73</sup> Y. İvanov, *Bolgarski starini iz Makedoniya Fototipio izdanie*, Sofya 1970, s. 556 (Bulgarca).

halinde olmasının milli özelliklere değil, hâkimiyet hukukuna dayandığını yansıtmaktaydı.<sup>74</sup>

Çeşitli halkların yerleşmesiyle de ilgili olan Bizans'ın etnik tarihinde 970-1080 yılları arasındaki dönemde bazı duraklamalar oldu. Resmi hukuk özgür Rumlar ve diğer topluluklara ayırım yapmamaktaydı. Farklı toplulukların Bizans yönetim elitinde bulunmaları bunu tespit etmekteydi.<sup>75</sup>

Bu zaman Rumlaşma ve asimilasyon süreçlerinin, bu toplulukların benliğinin kaybolmasına neden olduğunu tam olarak söyleyebiliriz.<sup>76</sup> Bunun temelini büyük ihtimalle, ayrı ayrı şahıslar gibi toplulukların da hâkimiyette yüksek makamlara atanarak sosyal durumu iyileştirmek için gösterdikleri çabaları oluşturmaktaydı. Bizans yönetiminde yüksek mevkilere ulaşan yabancı uyruklular benliklerini kaybetmelerine rağmen kendi soylarından olan insanları yanlarına çekmekteydiler.<sup>77</sup> Bu durum yabancı kökenlilerin dışında Rumlar için de geçerliydi. Fakat zamanla Rum kavramı resmi belgelerde geçmesine rağmen etnik anlam ifade etmiş ve belirli şahısların etnik kökenini bildirmiştir.<sup>78</sup> Bazı Bizanslıların eserlerinde yabancı toplulukların Yunanlaşmasına karşı nefret açıkça görülmekteydi. G. G. Litavrin'e göre yabancı uyrukluların yüksek makamlara atanması etnik değişimlerle ilgili olmuş, Yunan eliti ve soylu askerlerince olumsuz karşılanmıştır.<sup>79</sup> Bizanslıların birliğindeki bu tür değişimler büyük ihtimalle Yunanların (Rumların) benliklerini takviye etmeleriyle kendisini yansıtan etnik süreçlerle ilgiliydi. Fakat bu süreç yabancı

---

<sup>74</sup> M. Syuzyumov, "Suverenitet, nalog i zemelnaya renta v Vizantii", v: *Antiçnaya drevnost i srednie veka*, 9 (1973) 57 (Çevirenin notu: Bu çalışmanın Türkçe künyesi: M. Syuzyumov, Bizans'ta Hâkimiyet Hukuku, Vergiler ve Toprak Gelirleri, Antik Dönem ve Ortaçağ Mecmuası, 9 (1973) 57).

<sup>75</sup> A. A. Kajdan, *Sotsialnyy stroy gospodstvuyuşego klassa Vizantii XI-XII vv.*, Moskova 1974, s. 200-210, sr. 84 (Çevirenin notu: Bu eserin Türkçe künyesi: A. A. Kajdan, 11.-12. Yüzyıllarda Bizans Asalet Sınıfının Sosyal Yapısı, Moskova, 1974, s. 200-210).

<sup>76</sup> A. A. Kajdan, *Sotsialnyy stroy gospodstvuyuşego klassa Vizantii XI-XII vv.*, Moskova 1974, s. 200-210, sr. 84.

<sup>77</sup> G. G. Litavrin, "Vizantiyskoe obşestvo i gosudarstvo v X-XI vv.", *Problemy istorii odnogo stoletiya: 976-1081 gg.*, Moskova, 1977, s. 167-168 (Çevirenin notu: Rusça olan bu makalenin Türkçe künyesi: G. G. Litavrin, 10.-11. Yüzyıllarda Bizans Toplumu ve Devleti, Tek Yüzyıllın Sorunları: 976-1081 Yılları Mecmuası, Moskova, 1977, s. 167-168.).

<sup>78</sup> G. G. Litavrin, "Vizantiyskoe obşestvo i gosudarstvo v X-XI vv. Problemy istorii odnogo stoletiya: 976-1081 gg.", Moskova 1977, s. 168 (Çevirenin notu: Rusça olan bu makalenin Türkçe künyesi: G. G. Litavrin, 10.-11. Yüzyıllarda Bizans Toplumu ve Devleti, Tek Yüzyıllın Sorunları: 976-1081 Yılları Mecmuası, Moskova 1977, s. 168.).

<sup>79</sup> G. G. Litavrin, "Vizantiyskoe obşestvo i gosudarstvo v X-XI vv.", *Problemy istorii odnogo stoletiya: 976-1081 gg.*, Moskova, 1977, s. 167-168 (Çevirenin notu: Rusça olan bu makalenin Türkçe künyesi: G. G. Litavrin, 10.-11. Yüzyıllarda Bizans Toplumu ve Devleti, Tek Yüzyıllın Sorunları: 976-1081 Yılları Mecmuası, Moskova, 1977, s. 167-168.).

kökenlilerin bir kısmının benliklerini korumasına da neden olmuştu. Bizans'ın siyasi egemenliği ve yabancı uyruklulara kültürel etkisi toplulukların birleştirilmesine hizmet etse de bunun tam aksi olan etnik ve politik parçalanmalara sebep oldu. Bizans İmparatorluğu etkisini güçlendirerek ele geçirdiği halkın siyasi, kültürel ve etnik açıdan ayrılmasına neden olmuş ve ona sadık müttelik veya tebaası gibi değil, rakibi olarak yaklaşmıştır. Bu durum Balkanlar ve Anadolu için de söz konusuydu. Bu iki bölgeyi kıyasladığımızda Anadolu'da yabancı uyruklular, örneğin Lazlar (Çanlar) daha büyük ölçüde Yunanlaştırılmışlardı; çünkü Balkanlara oranla Bizans burada daha uzun süre hâkimiyet sürmüştür.

Bizans İmparatorluğu'nun birliğinde Ortodoksluk, Yunanca, imparatorluk gelenekleri, hâkimiyet hukuku gibi faktörler önemli olmuştur. Fakat bu faktörler yeterli değildir. İmparatorluğun uç bölgelerindeki ayaklanmalar ve devletin sınırlarının küçülmesi etnik faktörlerle ilgiliydi. İmparatorluk, siyasi ve sosyal yapısı güçlü olduğu dönemlerde bunu önleyebilmişti. Bu irade zamanla azalmıştı.<sup>80</sup>

İmparatorluk çöktükçe onun uçlarında bağımsız devletler kurulmaya başladı. Bunun nedenlerinden biri de etnik faktördü. Bunu fikrimizce Trabzon İmparatorluğu'nun varlığı tam olarak ortaya koymaktadır. Burada yaşayan Lazlar (Çanlar) 1203-1204 yıllarındaki IV. Haçlı Seferi'nde Bizans'tan ayrılmaya çaba göstermiş ve Konstantinopolis'in düşmesinden sonra Rumlarla beraber önemli şehirlere yerleşerek Trabzon İmparatorluğu gibi bir devleti kurabilmişlerdi. Bizans'ın bu bölgesinin nüfusunu oluşturan Lazlar veya Çanlar büyük ölçüde Rumlaştırılırsalar da onların etnik kimliği bu devletin kurulmasında etkili olmuştu. Trabzon İmparatorluğu'nun sosyo-politik yapısı itibarıyla daha çok Bizans İmparatorluğu'na benzemektedir.

---

<sup>80</sup> G. G. Litavrin, "Vizantiyskoe obşestvo i gosudarstvo v X-XI vv.," *Problemy istorii odnogo stoletiya: 976-1081 gg.*, Moskova 1977, s. 167-168 (Çevirenin notu: Rusça olan bu makalenin Türkçe künyesi: G. G. Litavrin, 10.-11. Yüzyıllarda Bizans Toplumunu ve Devleti, Tek Yüzyılın Sorunları: 976-1081 Yılları Mecmuası, Moskova 1977, s. 167-168).

